

Change before you have to (Wet van Welsh)

Bernard ter Haar, januari 2016

Hoe maken we eigenlijk beleid in Nederland? Als we kijken naar de centrale overheid hebben we een raar decennium achter de rug. Vijf kabinetten in weinig meer dan tien jaar, dat betekent vijf regeerakkoorden, die allemaal als boodschap hadden: wij moeten bezuinigen. Het betekent ook vijf keer verkiezingsprogramma's maken die zo geschreven zijn dat ze tot mooie uitkomsten leiden in de doorrekening van het Centraal Planbureau. En het betekent vijf keer 'veranderen bij decreet': een maatschappelijke verandering wordt opgelegd via wetgeving en budgettaire kortingen. Het beleid heeft het afgelopen decennium dus heel erg een budgettaire en macro-economische focus gehad.

Nu we dat achter de rug hebben (en dat hebben we blijkbaar, nu er zelfs de politieke ruimte was om vijf miljard euro aan lastenverlichting te geven), mogen we de vraag stellen: kan het ook anders? Zou je tot ander beleid komen als je de focus zou kunnen wegdraaien van de Haagse werkelijkheid, en zou kunnen leggen op urgente maatschappelijke thema's, of op het maatschappelijke "achterstallig onderhoud"? Zou dat tot een interessant beleidsprogramma kunnen leiden?

Je zou kunnen denken dat je bij deze vraag meteen in het domein van de politieke keuzes zit. Maar dat is niet zo. De maatschappelijke vraagstukken komen vanzelf op, die houdt je met de politiek niet tegen. In de oplossing kan wel een politieke kleur worden aangebracht.

Een paar voorbeelden. Als eerste: de onderbenutting van oostelijk Nederland. In het beleidsjargon van Den Haag heet dit de krimpproblematiek. De bevolking in de periferie van Nederland neemt af, de grensstreken doen het zowel maatschappelijk als economisch slecht. Dat betekent hoge werkloosheid, maar ook een relatief slechte gezondheid van de mensen die er nog wonen. Dat is om twee redenen raar. Nederland is een klein en dichtbevolkt land, waarom zou je dan niet optimaal gebruiken wat je hebt? En verder gaat het bijna over volle lengte van de grens met Duitsland aan de Duitse kant helemaal niet slecht: daar groeit en bloeit de economie volop. Dit vraagt om een beleidsstrategie, die er nog niet is!

Als tweede: het opkomende digitale ecosysteem. Ook wel het vraagstuk van de robotisering genoemd, maar het gaat om veel meer dan alleen maar de komst van autonome robots, het gaat om een snel uitbreidend netwerk aan digitale diensten die ons leven op alle mogelijke manieren beïnvloeden. Veel werk gaat veranderen of verdwijnen. Er dreigt een jarenlange periode van overschotten aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Wat vraagt dit aan maatschappelijke en economische begeleiding van de overheid? Bijvoorbeeld op het terrein van het onderwijs, de inrichting van de arbeidsmarkt, of het belastingstelsel? De beleidsstrategie is er nog niet.

Als derde: de keuzes rond het levenseinde. Ook wel benoemd als het euthanasievraagstuk. Mensen worden steeds ouder, maar de zwaarte van de laatste levensjaren wordt steeds meer als een last dan als een lust beleefd. Door de betrokkenen zelf. Waarschijnlijk ook door de omgeving, maar dat lijkt me minder doorslaggevend. Zeker nu religie een minder grote factor is geworden, denken mensen zelf serieus na over de keuze te blijven leven of niet. Dat zal de komende jaren meer en meer het geval zijn. Het beleid en de wetgeving sluiten daar nog niet op aan. Een uitdaging voor nieuw beleid dus.

Als vierde: de afbrokkelende cohesie van de samenleving. Dit is een veelkoppig monster. Om te beginnen hebben we het migratievraagstuk. In de grote steden heeft ruwweg de helft van de bevolking een migrantenachtergrond. De meeste daarvan zijn gewoon in Nederland geboren. Maar hebben ze ook dezelfde kansen in Nederland als de autochtone Nederlanders? Het antwoord is nee. De werkloosheid ligt onder deze groep schrikbarend hoger, maar ook in het maatschappelijk verkeer speelt de groep een ondergeschikte, vaak ondergeduwde rol. Als in de steden de ene helft van de bevolking zich achtergesteld voelt bij de andere helft, en die andere helft bang is positie te verliezen, is dit niet goed voor de cohesie. Maar er is meer dan dat. Hoogopgeleide Nederlanders en laagopgeleide Nederlanders draaien steeds meer in hun eigen kringetje rond en hebben minder en minder onderling contact. We zien een toenemend wantrouwen van de lageropgeleiden ten opzichte van de hoogopgeleide elite. Dat vertaalt zich ook in politiek wantrouwen. Het is nog niet zo eenvoudig om als overheid iets aan de maatschappelijke cohesie te doen, maar de geschiedenis leert dat verwaarlozing van het vraagstuk uiterst riskant is.

Als vijfde:

Ik ga niet proberen uitputtend te zijn. Het zijn voorbeelden. Ik weet ook niet of dit de allerbelangrijkste zijn, en of ik de allerbelangrijkste wel in het vizier heb. We hebben de globalisering nog, en het klimaatprobleem, of breder: de uitputting van het ecologisch systeem. Waar het om gaat is de exercitie te doen, de speurtocht naar serieuze knelpunten, naar vereist maatschappelijk onderhoud. Daarbij de gewone burger te betrekken, deze uit te leggen welke afwegingen gemaakt kunnen of moeten worden, en vooral de door hem en haar beleefde knelpunten serieus te nemen. En daar een actieprogramma voor te ontwerpen.

Hoe moet zo'n actieprogramma eruit zien? Het afgelopen decennium werd beleid vooral geformuleerd in termen van wetten en budgetten. Trouwens daarvoor ook al. Het is allemaal heel mooi beschreven in de rapportage van de Commissie Dijsselbloem in 2008, die een parlementair onderzoek had verricht naar de onderwijsvernieuwingen van het tijdvak daarvoor. Het rapport beschrijft Haags beleid dat los van het veld werd ontwikkeld, vaak zonder gebruik van wetenschappelijk inzichten, te budgettair gericht, met slechte implementatie omdat het veld er niet mee uit de voeten kon. De Commissie Dijsselbloem deed ook aanbevelingen. Ontwikkel beleid samen met het veld, zorg dat de wetenschappelijk borging goed is of maak er een lerend proces van, en begin dan kleinschalig. Jammer dat dit rapport zo is ondergesneeuwd door de kredietcrisis en het crisisbeleid dat daarop volgde. Het is alleszins de moeite waard de aanbevelingen opnieuw ter hand te nemen.

Zo kan beleid maken dus ook: kijk naar de samenleving, en niet naar de budgettaire lijstjes, en zet een lerend proces op om de Nederlandse maatschappij op het goede spoor te houden. En dat is best urgent, want de onvrede is groot. Het betekent wel: een nieuwe werkwijze voor 'Den Haag' en een heel ander type regeerakkoord.